

Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm

Türkiye’de Metodolojik Militarizm Üzerine Notlar

AYŞEGÜL ALTINAY

1245

Biz asker bir ulusuz. Yedisinden yetmişine, kadınından erkeğine asker yaratılmış bir ulusuz. (Mustafa Kemal Atatürk, aktaran Sabiha Gökçen, 1996: 125)

Asker olmayan Türk var mıdır? Ben de askerim, paşam. (Hasan Ali Yücel, 1998: 39)

Türk milleti millet-ordu vasfını tarihinin başlangıcından bugüne kadar muhafaza etmiştir. (Halil İnalcık, 1964: 56)

‘Ordu-Millet’ olarak bilinen Türkler, tarihte nice zaferler kazanmış, birçok devlet kurmuş ve yaşatmışlardır. (Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu (Özel, 2000)

Siyasetçisinden eğitimcisine, akademisyeninden genelkurmay başkanına Türkiye Cumhuriyeti’nin kendi alanlarında efsaneleşmiş sivil ve askerî şahsiyetlerinin benzer ifadelerle altını çizdikleri gibi “ordu-millet” kavramı 1930’lar sonrası Türk milliyetçiliğinin kurucu öğelerinden biri olmuştur.¹ “Her Türk asker doğar” anlayışı, resmî tarih tezinden gündelik sohbetlere, ders kitaplarından gazete köşelerine, kışlalardan okullara son derece yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu anlayışın hayata geçtiği iki önemli uygulama alanı askerlik ve eğitimidir. Her erkek vatandaşın yapmakla

yükümlü olduğu zorunlu askerlik hizmeti ve kadın-erkek her lise öğrencisinin geçmekle yükümlü olduğu Millî Güvenlik Bilgisi dersi yoluyla sivil gençler askerî eğitime tâbi tutulur; asker doğmasalar da hayatlarının bir döneminde asker “olurlar.”

Askerî ve sivil hayat arasındaki sınırların ortadan kalktığı başka uygulamalar da vardır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askerî müdahalelerinin yanı sıra kimilerinin “postmodern darbe” olarak tanımladığı 28 Şubat 1997 ve “e-muhtıra” olarak tarihe geçen 27 Nisan 2007 ile merkezî siyaset, Türkiye Cumhuriyeti’nin 85 yıllık tarihinde sık sık askerî vesayet altına girmiştir. 1961 Anayasası ile hayata geçen Millî Güvenlik Kurulu’yla birlikte komutanların siyasetteki varlıkları sürekli ve kalıcı bir hal almıştır. 1961 sonrası başka önemli sosyal ve ekonomik gelişmeler de olmuş, “sivil” hayatın hemen hemen tüm alanları askerîleşmiştir. Örneğin, zamanla Türkiye’nin en büyük holdinglerinden biri haline gelecek olan OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) ile birlikte ordu ticarileşmiş, ekonomi askerî bir yüz kazanmıştır. Şehirlerin en merkezî alanlarına kurulan askerî lojmanlar ve Orduvleri ile birlikte askerlerle siviller ayrı sosyal hayatlar yaşamaya başlamış, kimi gözlemcilerin “kast siste-

mi” olarak adlandırdıkları bir düzene geçmiştir.

Beden eğitiminin askerî marşlar eşliğinde yapılması ve asker yürüyüşüyle başlamasından her türlü çocuk ve gençlik kutlamalarının (örneğin 23 Nisan ve 19 Mayıs) birer askerî tören şeklinde geçmesine; kamusal alandaki heykel ve anıtların ezici bir çoğunluğunun askerî olaylar ve şahsiyetleri canlandırmasından sünnet düğünleri ve diğer özel günlerde çocuklara giydirilen asker kıyafetlerine; mevlütlerde askerler ve şehitler için okunan dualardan yeni açılan okullara ve üniversitelere verilen (Muş Alparslan Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi gibi) askerî isimlere kadar hayatın pek çok alanında sivil-asker ayrımı bir soyutlama olarak kalmaktadır.

Siyasî ideolojiler bağlamında karşımıza çıkan tablo da çok farklı değildir. Tarihsel olarak bakıldığında Türkiye’de sağ ve sol ideolojilerin, aralarında başka çok önemli farklılıklar olsa da, orduya ve askerliğe yaklaşımları birbirlerine oldukça yakın olmuştur. Dahası, siyasal örgütlenmelerin büyük çoğunluğu askerî disiplin ve hiyerarşiye dayalı kalmış, “dava” adına şiddet kullanımını oluamlamaktan, hatta bu amaçla silahlı örgütlenmelere gitmekten geri durmamışlardır.

Eğer militarizmi, geniş bir tanımla, askerî değerlerin yüceltilmesi ve sivil alanı biçimlendirmesi olarak ele alacak olursak, Türkiye’nin tarihini ve bugünü militarizm kavramına başvurmadan anlayabilmek mümkün değildir. Oysa “militarizm” yakın zamana kadar Türkiye’deki sosyal bilim, tarih ve siyasal eleştiri alanlarında adı olmayan bir kavramdır. Bu yazı şu iki soruya yanıt arayacaktır: 1) Bugüne kadar Türkiye üzerine yapılan ordu ve askerlik tartışmalarında hangi anlamlandırma çerçeveleri kullanılmıştır? 2) Askerî zihniyet hayatın her alanına bu

kadar hâkimken militarizme dair akademik ve siyasal analiz ve eleştiriler neden bu kadar cılız kalmış ve geç gelişmiştir?

Bu sorular etrafında şekillenecek olan yazı dört bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde, militarizm, ordu ve metodolojik militarizm kavramları tartışılacak; ikinci bölümde, bu alandaki en uzun soluklu tartışma ve araştırma eksenini oluşturan “asker-sivil ilişkileri” ele alınacak; üçüncü bölümde, yakın dönemde gelişmeye başlayan militarizm çalışmaları değerlendirilecek; dördüncü bölümde ise militarizm kavramının Türkiye’deki siyasî ve akademik tartışmalara neden bu kadar geç girdiği tartışılacaktır.

ORDU, MILITARİZM VE METODOLOJİK MILITARİZM

Ordu kavramının Fransızca karşılığı olan *militaire* (İngilizce, *military*) etimolojik olarak Latince “askerlik ve savaşa dair” anlamına gelen *militaris*’e dayanmaktadır. Dolayısıyla, militarizm (Fr. *militarisme*, İng. *militarism*) kavramını Türkçe’ye *orduculuk* veya *askercilik* olarak çevirmek mümkün.² 1860’larda Fransız anarşist düşünür Pierre Joseph Proudhon tarafından kullanılmaya başlanan militarizm kavramı³ Birinci Dünya Savaşı öncesinde akademik ve siyasal dile yerleşmiş, İkinci Dünya Savaşı’ndan Soğuk Savaş’ın bitimine kadar geçen dönemde ise adeta unutulmaya yüz tutmuştur. Son yıllarda yürütülen siyasî tartışmalar ve akademik çalışmalarda tekrar yaygınlaşmaya başlayan militarizm kavramı *ideolojik* oluşumların analizi için kullanılırken, militarizmin yaygınlaşma ve kurumsallaşma süreçleri söz konusu olduğunda militarizasyon (veya askerileşme) kavramına başvurulmaktadır (bkz. Chenoy, 1998: 101; Enloe, 2004: 219).

Militarizmin en genel tanımlarından birini Avrupa tarihçisi Michael Howard (1976: 109) yapmıştır: “askerî altkültüre

1247

Cemal Gürsel ve maiyeti, eratla. Gürsel, Kara Kuvvetleri Komutanlığından emekli olurken yayımladığı mesajda "Memlekette esen hırslı politika havasının zararlı tesirlerinden kendinizi korumasını biliniz. Ne pahasına olursa olsun politikadan katiyyen uzak kalınız" demişti. 27 Mayıs'tan sonra da, kendi karşı çıkmasına rağmen "ihtilalin önüne geçilmez hale geldiğini" söyleyecekti.

ait değerlerin toplumun egemen değerleri olarak algılanması."⁴ Bu ifade biraz daha genişletilerek militarizm, askerî değer ve pratiklerin yüceltilmesi ve sivil alanı şekillendirmesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu şekillendirmeyi tek taraflı, öznesi belli bir ilişkiyle sınırlı görmek yanlış olacaktır. Askerî darbelerde olduğu gibi bazı durumlarda ordu veya askerî kesim askerleşme süreçlerinde doğrudan etkin bir rol oynarken birçok başka durumda militarizm, sivillerin aktif katılımı ve rızasını içeren süreçlerle yaygınlaşır. Aynı zamanda, militarizmi yalnızca "savaşlarla" bağlantılı düşünmek de aldatıcıdır. Geçtiğimiz yüzyılda militarizm üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini yapmış olan tarihçi Alfred Vagts'ın deyişiyle, "militarizm savaş zamanından çok barış zamanında gelişir" (Vagts, 1959: 15). Kısacası, militarizm tartışılırken savaşlar ve askerler kadar "barış" dönemleri ve "sivil" pratikler de ciddiye alınmalıdır.

"Ordu çalışmaları" bir alan olarak militarizm çalışmalarından çok farklı bir yer-

de durmaktadır. Ordu bir kurumun adıdır ve ordu çalışmaları bu kuruma dair yapılan –eleştirel olan veya olmayan– her türlü analizi içerir. Hatta, orduyu bir kurum olarak merkezine alan araştırma alanlarının çoğu zaman militarizmi sorunsallaştırmaktan uzak durdukları görülmektedir. Örneğin, tarih disiplininin önemli bir alt dalı olan Askerî Tarih, militarizmi sorunsallaştırmak bir yana, Alfred Vagts'a göre tarihsel olarak orduların ve savaşların meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Vagts, 1959: 26).⁵ Bunun yanında 20. yüzyılın ikinci yarısında, orduya ilişkin kurumsal incelemelerde bulunan çalışmalar Ordu Sosyolojisi adı altında yaygınlaşmış; hatta bu alandaki araştırmaların bir kısmı bizzat orduların talebi ve desteğiyle gerçekleşmiştir.⁶ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinde de ordu bir kurum olarak merkezî bir konuma sahiptir. Bu disiplinlerin alt dallarını teşkil eden ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen "asker-sivil ilişkileri" ve "gü-

